

УДК 27-472-053.2(477)«18/192»

DOI <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2020.75-76.226414>

ВІТАЛІЙ ШАФРАНОВСЬКИЙ

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-3938-0453>

Country: Ukraine

Postgraduate student at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Email: shafranovskiy@ukr.net

СЕРГІЙ НОВИК

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-8718-6271>

Country: Ukraine

Postgraduate student at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Email: novik.s1983@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ УРОКІВ У ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті розглянуто проблеми, що склалися навколо церковно-парафіяльних шкіл у другій половині ХІХ ст. та аналізу їх дальшого розвитку під контролем Святійшого Синоду. Розглянуто процес навчання в церковно-парафіяльних школах на основі Правил 1884 року і Програм 1886 і 1898 рр. Функціонування системи народної освіти в другій половині ХІХ ст. було представлено початковим рівнем оволодіння знаннями, який в основному забезпечує церковно-парафіяльні і земські школи. Міністерству народної освіти, було необхідно традиції та новації, викликані потребами суспільства в загальному реформуванні освітньої системи. У цей час в освітній політиці склалася суперечлива ситуація щодо статусу церковно-парафіяльних шкіл: куди їх слід відносити - до Міністерства народної освіти або до Святійшого Синоду. В 1884 р виходять Правила, що регламентують статус церковно-парафіяльних шкіл та шкіл грамоти (їх також закріплюють до Святійшого Синоду). Дані навчальні заклади слугували місцем отримання базової освіти для дітей нижчих верств населення, переважно селян. Головними дисциплінами були: Закон Божий, церковнослов'янське читання, церковні співи, церковна історія, арифметика, російська мова, вітчизняна історія, географія, геометричне креслення і малювання, дидактика, основи гігієни, чистописання. Діяльність церковно-парафіяльних (церковно-приходських) шкіл православних монастирів та церкв України, як найбільш поширених духовно-релігійних та освітніх осередків, зробили вагомий внесок у навчання, виховання і просвітництво дітей і народу в цілому. Свого особливого розквіту і значимості у системі освіти духовенство зазнало у ХІХ столітті, що зумовлено початком духовного піднесення в країні, реформуванням духовно-монастирської освіти (видано Статути 1808 р., 1810 р., 1814 р., створено «Нарис правил духовних училищ», 1810 р.), активним розвитком церковно-парафіяльних навчальних закладів, зростанням інтересу до духовності і вивчення богослов'я, появою теоретико-методологічної бази.

Ключові слова: церковно-парафіяльні школи; освіта; церква; організація освітнього процесу; релігія

Постановка проблеми. У церковно-парафіяльних школах було вдало поєднано навчальний компонент з релігійним. Як правило, навчання грамоті та читанню відбувалося на базі релігійної літератури, що допомагало учням не лише засвоїти знання, а й поглинути у світ духовного.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Найбільш суттєві дослідження ролі, впливу та взаємодії церкви та релігії з освітою були здійснені у працях Л. Глібова, М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, К. Ушинського. Релігійні та національні аспекти духовності, проблеми виховного ідеалу аналізувалися представниками української діаспори Г. Ващенком, О. Кульчицьким, В. Липинським, В. Янівим. На значну роль релігії та релігійної освіти у справі розвитку особистості наголошується у працях Г. Аскаркової, Б. Вульфсона, В. Гараджи, Л. Гридковець, М. Заковича, В. Зеньковського, Ф. Козирева, В. Москалець, С. Паніча, М. Стельмаховича, З. Таратайцева, Д. Федоренка, І. Чупілка та ін. З позицій православної педагогіки це питання розглядають М. Лагодич, Д. Конюхов, А. Кураєв,

Є. Шестун. Про форми релігійної освіти йдеться у працях І. Галицької, Ф. Козирева, І. Метлика, Л. Митрохіна, М. Писманіка. Серед англомовних дослідників значення релігії для духовно-морального розвитку людини, теоретичні проблеми релігійної освіти, особливості її впровадження в систему загальної освіти Великої Британії розглядаються в працях Р. Голдмана (R.Goldman), М. Грімміта (M. Grimmitt), Р. Джексона (R. Jackson), Дж. та К.Еррікерів (J.&C. Erricker), Д. Кіста (J.Keast), Е.Кокса (E.Cox), Т.Кулінга (T.Cooling), Р. Лівінгстона (R.Livingston), Г.Лоукса (H.Loukes), Е.Райта (A. Write), Н. Смарта (N.Smart), Л. Френсіса (L. Francis), Д. Халла (J. Hull), К. Харта (C. Hart)

Мета статті полягає у описі уроку у церковно-парафіяльних школах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наслідком затвердження Правил 1884 р стало створення в 1886 р нової освітньої програми для церковно-парафіяльних шкіл. В 1898 за вершилася розробка спеціальних програм для другокласних церковно-парафіяльних шкіл, які, крім надання освіти населенню, орієнтувалися ще й на підготовчу майбутніх учителів (Пругавин, 1904). У програму 1886 р входило сім основних предметів, їх розподіл по кількості навчальних годин наведено в таблиці нижче.

Назва предмету	Кількість годин на тиждень				Загальна кількість
	Однокласна школа		Двокласна школа		
	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	
Закон Божий	7	7	7	7	28
Церковно-слов'янський спів	По 2 годинних і 4 півгодинних заняття				16
Церковно-слов'янська мова	4	4	4	4	16
Російська мова	7	7	7	7	28
Письмо	3	3	2	2	9
Арифметика	-	-	2	3	5
Історія	-	-	2	3	5
Всього	31	30	30	31	122

За новою навчальною програмою необхідно було навчатися по 5-6 годин в тиждень. Протягом першого року навчання в однокласній школі учні отримували елементарні знання, що включають Закон Божий, що складається з 48 тем Священної історії Старого і Нового Завітів і навчання 17 молитвам. (*Отчет о краткосрочных педагогических курсах, 1902*).

Заняття тривали протягом шести днів на тиждень, уроки починалися приблизно о 8.30, а закінчувалися близько 15.00. години. Слід відзначити, що в кожній школі у розкладі уроків враховували особливості місцевості та віддаленість навчального закладу від сіл і хуторів, де проживали учні. Розклад уроків однокласної церковнопарафіяльної школи можна простежити на основі таблиці

Типовий розклад уроків однокласної церковнопарафіяльної школи
(*Novye izdaniya pravil i programm dlja cerkovno prihodskih shkol, 1895*)

Дні тижня	Молодше відділення	Старше відділення
Понеділок	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо 5. Співи	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Російська мова 4. Церковнослов'янська мова 5. Співи
Вівторок	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Церковнослов'янська мова 5. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо 5. Співи
Середа	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Російська мова 4. Церковнослов'янська мова 5. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо 5. Співи
Четвер	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Російська мова 4. Церковнослов'янська мова 5. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Церковнослов'янська мова 5. Диктант 6. Співи

П'ятниця	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Церковнослов'янська мова 4. Російська мова 5. Диктант 6. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Церковнослов'янська мова 4. Арифметика 5. Письмо 6. Співи
Субота	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо 5. Закон Божий 6. Співи	1. Закон Божий 2. Церковнослов'янська мова 3. Російська мова 4. Арифметика 5. Закон Божий 6. Співи

На основі даної таблиці ми можемо зробити висновки, що на вивчення головного предмету церковнопарафіяльної школи – Закону Божого відводилася найбільша кількість часу (у молодшому відділенні 7 уроків на тиждень, старшому – 5), уроки російської мови та співи проводилися щодня. Саме цим предметам надавалося першорядне значення у церковнопарафіяльних школах (Петренко, 2008).

Життя учнів у гуртожитку підпорядковувалося суворим розпорядком. За підйомом о 6 годині ранку йшли молитва і чай. З 7 до 8 годин діти повторювали домашні завдання. У 8 годин починалася загальна ранкова молитва, потім - уроки. О 2.30 - обід, з 3 до 5 годин дня виконувалися домашні завдання. О 5 годині всі пили чай і займалися до 8 години вечора. О 8.30 діти вечеряли, о 9 годині була загальна молитва і відправлялися спати.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, процес навчання в церковно парафіяльних школах в Наприкінці XIX - початку XX ст. не була однорідним за своїм змістом і характеризувався рядом серйозних проблем. Незважаючи на всі труднощі, церковно-приходські школи зуміли зберегти за собою певний вплив в системі народної освіти, перш за все, в плані збереження російських духовно-моральних традицій. І незважаючи на відмову держави від фінансування церковних шкіл, вони продовжували зміцнюватися аж до встановлення радянської влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Давыденко В. Церковно-приходская школа. Харьков, 1903. С. 3.
- Новые издания правил и программ для церковно приходских школ. *Русская школа*. 1895. № 1. С. 282–286.
- Отчет о краткосрочных педагогических курсах и курсах церковного пения для учителей церковно-приходских школ и школ грамоты Лубенского уезда в г. Лубнах при Братской учительской школе с 1-го по 25 августа 1894 года, *Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*. 1894. № 21. С. 895–906.
- Отчет о состоянии церковных школ Полтавской епархии за 1914-1915 учебный год, *Полтавские епархиальные ведомости. Часть официальная*. 1916. № 7. С. 513.
- Отчет Черниговского епархиального училищного совета о состоянии церковных школ Черниговской епархии за 1901 гражданский год. *Черниговские епархиальные известия. Часть официальная*. 1902. № 21. С. 710.
- Петренко І. М. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884–1917 рр.). Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. 161 с.
- По поводу программы для преподавания Закона Божего в церковно- приходских школах. *Церковно-приходская школа*. 1889. Август. С. 10.
- Пругавин А. С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию. Санкт-Петербург, 1904. С. 368.

REFERENCES

- Davydenko, V. (1903). *Tserkovno-prihodskaia shkola [Church school]*. Kharkov [in Russian].
- Novye izdaniia pravil i programm dlia tserkovno prihodskikh shkol [New editions of rules and programs for parish schools]. (1895). *Ruskaia shkola [Russian school]*, 1, 282-286 [in Russian].
- Otchet Chernigovskogo eparkhialnogo uchilishchnogo soveta o sostoianii tserkovnykh shkol Chernigovskoi eparkhii za 1901 grazhdanskii god. Chernigovskie eparkhialnye izvestiia [Report of the Chernigov diocesan school council on the state of the church schools of the Chernigov diocese for the 1901 civil year]. (1902). *Poltavskie eparkhialnye vedomosti. Chast neofitcialnaia [Poltava Diocesan Gazette. Unofficial part]*, 21, 710 [in Russian].
- Otchet o kratkosrochnykh pedagogicheskikh kursakh i kursakh tserkovnogo peniia dlia uchitelei tserkovno-prihodskikh shkol i shkol gramoty Lubenskogo uезда v g. Lubnakh pri Bratskoi uchitel'skoi shkole s 1-go po 25 avgusta 1894 goda, *Poltavskie eparkhialnye vedomosti* [Report on short-term pedagogical courses and courses in church singing for teachers of parish schools and schools of literacy in the Lubensky district in the city of Lubny at the Bratsk teacher's school from August 1 to 25, 1894]. (1894). *Poltavskie eparkhialnye vedomosti. Chast neofitcialnaia [Poltava Diocesan Gazette. Unofficial part]*, 21, 895-906 [in Russian].

- Otchet o sostoianii tserkovnykh shkol Poltavskoi eparkhii za 1914-1915 uchebnyi god, Poltavskie eparkhialnye vedomosti [Report on the state of church schools of the Poltava diocese for the 1914-1915 academic year]. (1916). *Poltavskie eparkhialnye vedomosti. Chast neofitsialnaia* [Poltava Diocesan Gazette. Unofficial part, 7, 513 [in Russian].
- Petrenko, I. M. (2008). *Tserkovnoparafiialni shkoly Livoberezhnoi Ukrainy v systemi osvitnoi polityky uriadu Rosiiskoi imperii (1884–1917 rr.)* [Church-parish schools of the Left Bank of Ukraine in the system of educational policy of the government of the Russian Empire (1884–1917)]. Poltava: RVV PUSKU [in Ukrainian].
- Po povodu programy dlia prepodavaniia Zakona Bozhego v tserkovno- prikhodskikh shkolakh [Regarding the program for teaching the Law of God in parish schools]. (1889, August). *Tserkovno-prihodskaia shkola* [Church school], p. 10 [in Russian].
- Prugavin, A. S. (1904). *Zakony i spravochnye svedeniia po nachalnomu narodnomu obrazovaniiu* [Laws and References on Primary Public Education]. Sankt-Peterburg [in Russian].

VITALIY SHAFRANOVSKIY

SERGII NOVIK

ORGANIZATION OF CLASSES IN CHURCH AND PARISH SCHOOLS OF THE XIX - EARLY XX CENTURIES.

The article considers the problems that developed around the church-parish schools in the second half of the XIX century. and analysis of their further development under the control of the Holy Synod. The process of teaching in church-parish schools on the basis of the Rules of 1884 and the Programs of 1886 and 1898 is considered. The functioning of the system of public education in the second half of the XIX century. was represented by the initial level of knowledge acquisition, which mainly provides church-parish and zemstvo schools. These educational institutions served as a place of basic education for children of the lower strata of the population, mostly peasants. The main disciplines were: the Law of God, Church Slavonic reading, church singing, church history, arithmetic, Russian language, national history, geography, geometric drawing and painting, didactics, basics of hygiene, calligraphy. The activities of church-parish (church-parish) schools of Orthodox monasteries and churches of Ukraine, as the most common spiritual, religious and educational centers, have made a significant contribution to the education, upbringing and education of children and the people as a whole. The clergy experienced its special flourishing and significance in the system of education in the XIX century, which is due to the beginning of spiritual uplift in the country, the reform of spiritual and monastic education. 1810), the active development of church and parish schools, the growing interest in spirituality and the study of theology, the emergence of theoretical and methodological framework.

Keywords: church-parish schools; education; church; organization of education; religion